

Paveldas Lietuvoje: politika, visuomenė, ekologija

Rimvydas Petrauskas

Šių metų Europos paveldo dienų kontekstas yra pandemija ir įvykiai kaimyninėje Baltarusijoje. Globalizacijos, gerovės visuomenės ir komunikacinio proveržio dėka įpratome greitai ir patogiai priartėti prie paveldo objektų, juos vartoti, fotografuoti ir ... užmiršti. Bent jau laikinas karantininis būvis galbūt yra proga sustoti ir kiek ramiau pagalvoti, ką mums reiškia paveldas, kodėl jis gali būti svarbus ir nesvarbus, kas padeda ir trukdo mums jį adekvačiai suprasti. Mūsų paveldo diskusijose šiuo metu vyrauja politiniai paminklų statymo ir griovimo klausimai. Siūlyčiau paieškoti kitokios paveldo politikos dimensijos. Taip pat intensyviau nei lyg šiol galvoti apie paveldo santykį su ekologine dabarties darbotvarke, harmoningą derinimą su naujais visuomenės poreikiais ir naujomis technologijomis. Galiausiai socialinis paveldo saugojimo ir lankstaus bei kūrybingo naudojimo požiūris – nuo nereflektuoto „baudimo“ strategijos prie visuomenės informavimo ir įtraukimo į paveldosaugos iniciatyvas.

Europoje šiuo metu siūlomos naujos dimensijos, kurios apčiuopiamos ir įkūnijamos sąlyginai naujose *tvaraus paveldo, paveldo bendruomenės, visų paveldo* idėjose. Atrodo, kad šiandien esame per daug užsižaidę politiniais, ekonominiais ar vartotojiškais požiūriais į paveldą ir primiršę kitą jo teikiamą naudą – edukacinę. Paveldas gali teikti pamokas, ugdyti, ne tik pats būti vertybe, bet ir skleisti vertybes.

Kalbant apie paveldą, visuomet iškyla „savo“ / „svetimo“, „europinio“ / „lietuviško“ paveldo dichotomijos. Priešingai neretai išsakomam teiginiui, kad okupacijos laikotarpiais Lietuvai išlikti padėjo tautinės kultūros puoselėjimas, esu įsitikinęs, kad tikrąją atramą suteikė būtent europietiškas paveldas ir tiesiog intuityvus suvokimas (beje, taip pat ir išorinių stebėtojų), kad esame kitokie, labiau „europietiški“. Savitas tautinės kultūros turėjo ir daugiau mažiau sėkmingai puoselėjo visos SSRS tautos. Lietuviai (kaip ir dar kelios tautos) išsiskyrė savo europietišku – mes turėjome „seniausią universitetą“, didžiausią senamiestį, gal tik europinį modernizmą buvome kiek primiršę.

Sovietiniais metais Vilniaus ar Kauno senamiestyse po XVIII, XIX ar XX a. tinku kaip didžiausios vertybės ieškojome gotikos ir renesanso klodų. Tuo metu pabijojome atvirai įvardyti tokios mūsų aistros priežastis, bet iš užuominų akivaizdu, kad ieškojome to, kas liudytų mūsų istorinę ir kultūrinę trajektoriją – Vakarai ir Europa. Sąmoningai ar

PAVELDAS
LIETUVOJE:
POLITIKA,
VISUOMENĖ,
EKOLOGIJA

pasąmoningai tokia kryptimi judame ir šiandien. Pasirodo, europietiškas pajėgus įveikti net kai kurias mūsų, kaip atrodė, tvirtai įsišaknijusias ir jau nebekintančias nuostatas. Svetima–lenkai–bajorai–dvaras – tokia mūsų modernios (nacionalistinės) savimonės suregžta „loginė“ seka, paveldėta iš XIX a. pabaigos, ne taip seniai vertė kelti dvaro ir bajorijos savasties / svetimumo klausimą. Antagonizmą bent jau dvarams ir jų paveldui įveikėme: dvaras – nebe skriaudų, nutautėjimo įsikūnijimas, bet europietiškos kultūros liudininkas ir nešėjas į Lietuvą. Šiandien dvarai vėl madingi, nes tapo vienu iš mūsų europietiško integralumo, europietiškos kultūros, jos palikimo simboliu.

Dabartinis konfliktas Baltarusioje užaštrino europinio paveldo politinę dimensiją. Pradedame nustoti kartoję, kad „baltarusiai vagia iš mūsų LDK praeitį“ ir mėginame ieškoti bendresnio požiūrio į šią istoriją. Kita vertus, patiems baltarusiams LDK istorija yra ta „europinio laiko“ atkarpa, o jų teritorijoje esantys paveldo objektai – tie akivaizdūs europiniai ženklai, leidžiantys kurti atskirą nuo Rusijos baltarusišką tapatybę. Šis bendras paveldas gali įkvėpti bendroms veikloms – projektams, tyrimams. 2016 ir 2017 m. Kultūros paveldo departamentas kartu su Vilniaus universiteto Istorijos fakultetu ir partneriais iš Baltarusios vykdė kompleksinius Radvilų giminės kriptų Nesvyžiaus Dievo Kūno bažnyčioje tyrimus. 2020 m. planuotą tyrimų tąsą pristabdė (bet, tikėkimės, nesustabdė) ta pati pandemija ir įvykiai Baltarusioje.

Todėl „europinio paveldo“ samprata yra politinis pasirinkimas. Kodėl mes renkamės Briuselyje Lietuvą vizualiai pristatyti renesansiniu Vilniaus universiteto ansamblio maketu? Turbūt todėl, kad suvokiame, jog svarbu save matyti kaip istoriškai integralią Europos dalį. Kodėl apima džiugesys saksoniškame Baucene išvydus Žygimanto Jogailaičio bareljefą, o bavariško Dingolfingo bažnyčios skliaute Jadvygos Jogailaitės herbo Vytį. Europoje norime atpažinti savo istoriją ir savo ženklus. Mūsų emocinis natūralus nacionalinis interesas persidengia ir pasipildo europietiškuoju.

Dingolfingo bažnyčios skliautas. [wikipedia.org](https://en.wikipedia.org/wiki/Dingolfing)

PAVELDAS
LIETUVOJE:
POLITIKA,
VISUOMENĖ,
EKOLOGIJA

Taip suprantamas paveldas tampa labai svarbiu mūsų diplomatijos įrankiu. Jis taps veiksmingas tik tada, kai nepamokslausime apie „didžiąją Lietuvą“ ir nemokysime kitų, kaip rašyti istoriją ir kaip saugoti pilis ir bažnyčias (prieš tai geriau panagrinėkime savo ne visuomet sėkmingas patirtis), bet kai išmoksime savo paveldą pristatyti bendresniu kontekstu ir padaryti jį suprantamu lenkams ir baltarusiams, vokiečiams ir britams.

Iš to seka labai svarbi pasekmė tapatybės klausimams – dar kartą įsitikiname, kad europinė tapatybė neprieštarauja, ne grasina tautinei, o ją išplečia ir kontekstualizuoja. Todėl saugodami ir puoselėdami mūsų paveldo objektus, turime žiūrėti ir mąstyti plačiau, orientuotis į šiuolaikines tendencijas ir vengti siaurų, tik lokaliai suvokiamų sprendimų. Kai kada tenka įveikti save pačius. Tai nėra lengvas kelias ir ne tik mums. UNESCO sukūrusi bendro ir visų paveldo idėją jį tendencingai susiejo su ko ne išimtinai europietiškomis vertybėmis, formomis ir sampratomis. Prireikė *Naros autentiškumo dokumento* (1994 m.) ir jo deklaracijų, kad pradėtume kalbėti apie paveldus (sampratas), o ne paveldą (sampratą) ir tuos paveldus, sampratas laikytume lygiaverčiais.

Esminis vaidmuo integralaus požiūrio į paveldą kūrime priklauso mokslui. Tik moksliniai tyrimai padeda atpažinti sudėtingą paveldo palimpsestą, pamatyti jo įvairialypius sluoksnius, atrasti juose vis kažką naujo. Paveldas yra mūsų kultūros dalis, kurio negalime ištraukti iš bendresnio istorinio politinio konteksto. Tačiau atsižvelgiant į klimato kaitą ir jos padarinius, kurių šiandien dar net negalime iki galo numatyti, turime būti pasiruošę reaguoti į visuotinius, visai žmonijai svarbius iššūkius. Ištikus pandemijai ir užsidarius sienoms, atsirado postūmis geriau pažinti tai, kas arti – Lietuvos ir kaimyninių šalių paveldą. Kokią Lietuvą pamatėme? Ir čia galėjome išvysti pastarojo dešimtmečio įdirbio rezultatus – parengtą infrastruktūrą, informacijos kanalus. Turime išties patrauklią kultūrinio ir gamtinio kraštovaizdžio ekosistemą, tai galėtų būti regionų plėtros kryptis – ekologinis turizmas. Bet tam, žinoma, reikia išlaisvinti mūsų vaizduotę ir kūrybiškai integruoti ekologinius ir paveldosaugos sprendimus.

Europiečiai jau praėjusio amžiaus pabaigoje pripažino, kad paveldas – tai ne tik pastatai ar daiktai iš praeities, o visų pirma socialiniai ryšiai ir tai, kaip žmonės save apibūdina, su kuo save tapatina. Paveldas nėra vien tik „tai, kas nutiko praeityje“ – tai požiūris, vertybės ir tradicijos, apibrėžiančios įvairias mūsų kultūrines pasaulėžiūras. Tai daro įtaką įvairiai veiklai ir sprendimams, kuriuos žmonės priima ir individualiai, ir kartu, pavyzdžiui, kaip žmonės supranta ir priima mokslo žinias, kaip jie reaguoja į technologijas bei technologinius pokyčius; kaip jie yra prisirišę prie vietos ir vienas kito.

Tradicinė paveldo samprata, pagrįsta Pasaulio paveldo konvencijoje įtvirtintu „santykinu stabilumu ir valdomais pokyčiais“, turės priimti ir naujus paveldo valdymo modelius, ir kintančią paveldo sampratą. Todėl klausimą pabaigoje formuluočiau taip – ar sugebėsime suderinti šiuolaikinės besikeičiančios visuomenės domėjimąsi ir poreikius su mūsų civilizacinei tradicijai būdingu įsipareigojimu išsaugoti, o kartu ir atverti matyti mūsų paveldą kaip platesnio pasaulio dalį?

PAVELDAS
LIETUVOJE:
POLITIKA,
VISUOMENĖ,
EKOLOGIJA